

ESNEK İSTİHDAMIN BAĞLAMSALLAŞTIRILMASINDA BASKI GRUPLARININ ROLÜ: SCHUMPETERYEN ÇALIŞMA DEVLETİ ÇERÇEVESİNDE BİR ÇÖZÜMLEME

Salih ARSLAN¹, Ragıp YILMAZ²

Öz

Çalışma Schumpeteryen Çalışma Devleti (SÇD) sisteminin öngördüğü esnek emek piyasalarının Türkiye’de yerleştirilmesi sürecinde baskı grubu olarak Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği’nin (TÜSİAD) bağlamsallaştırıcı rolünü incelemektedir. Analiz materyali olarak TÜSİAD raporlarındaki esnek istihdam üzerine söylemler seçilmiş ve veriler Eleştirel Söylem Analizi (ESA) yöntemiyle çözümlenmiştir. Çözümleme sonucunda teknolojik gelişme, küresel rekabet, üretimin özelleşmesi gibi evrensel gerekçeler ile işsizlik ve kayıt dışı çalışma gibi yerel gerekçeler öne sürülerek esnek istihdamın kaçınılmaz bir model olarak gösterilmeye çalışıldığı bulgularına ulaşılmıştır. Söylemlerde yeni çalışma biçimleri ve çalışan kimlikleri doğal bir sonuç olarak sunulmakta, eğitim sisteminin bu yeni işleyişe göre düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak esnek istihdam modelinin işsizlik, ücret, iş güvencesi, çalışan kimliği gibi unsurlar üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri göz ardı edilerek toplumsal rıza sağlanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Schumpeteryen Çalışma Devleti, Esnek İstihdam, Baskı Grupları, TÜSİAD, Bağlamsallaştırma

JEL Kodları: F59, F66

THE ROLE OF PRESSURE GROUPS IN CONTEXTUALIZING FLEXIBLE EMPLOYMENT: AN ANALYSIS IN THE FRAMEWORK OF THE SCHUMPETERIAN WORKFARE STATE

Abstract

The study analyzes the contextualizing role of the Turkish Industrialists' and Businessmen's Association (TUSIAD) as a pressure group in establishing flexible labor markets supported by the Schumpeterian Workfare State (SWS) in Turkey. The discourses of TUSIAD on flexible employment in its reports were chosen as the analysis material, and the data were analyzed with the Critical Discourse Analysis (CDA) method. As a result of the analysis, it has been determined that flexible employment is tried to be accepted as an inevitable model by asserting universal reasons such as technological development, global competition, privatization of production, and local reasons such as unemployment and informal work. In the discourses, new working styles and employee identities are presented as a natural result, and it is emphasized that the education system should be organized according to this new structure. However, social consent was tried to be achieved by ignoring the potential adverse effects of the flexible employment model on factors such as unemployment, wages, job security, and employee identity.

Keywords: Schumpeterian Workfare State, Flexible Employment, Pressure Groups, TUSIAD, Contextualization

JEL Codes: F59, F66

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, saliharslan@ogu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0602-3890>

² Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, r.yilmaz@ogu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1522-6542>

GİRİŞ

Küresel kapitalist sistemin 1970'lerden itibaren dönüşümü devletleri ve çalışma düzenini değişime zorlamıştır. Bu dönüşümü Schumpeteryen Çalışma Devleti (SÇD) rekabet, inovasyon ve esneklik temelinde (Jessop, 2000a, s. 174; Jessop, 2003, s. 38), esneklik teorileri teknoloji, küresel rekabet ve tüketicinin özelleştirilmesi (Vallas, 1999, s. 70-73) temelinde açıklamaktadır. Bu iki yaklaşım dönüşümün dinamiğini ve yerel düzeyde nasıl gerçekleştirildiğini anlamada kullanışlı bakış açıları sunmaktadır. Araştırma bu yaklaşımları takip ederek TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği) raporlarında Türkiye'deki dönüşümün nasıl bağlamsallaştırıldığının izini sürmektedir.

Yeni küresel ekonominin dayandığı SÇD, Fordist sistem ile neoliberal düzen arasında yaşanan şiddetli mücadele alanıdır ve “esneklik” bu çatışmanın sembol kavramlarından biridir (Vallas, 1999, s. 68-69). Harvey (2019, s. 170) tarafından Fordizmin katılıkları ile açıktan çatışma içinde olduğu belirtilen “esnek birikim rejimi” emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıplarında esnekliğe dayanmaktadır. Sennet'e (2020, s. 51) göre ise “esneklik” katı bürokratik yapıdan kurtulup özgürleşmeyi değil, gizli iktidar ve kontrol yapılarının üretimini içermektedir. Esnek sisteme geçiş için mücadele eden bankalar, çok uluslu şirketler, politikacılar vb. aktörler güçlü bir söylem olmaksızın başarılı olamayacaklarının farkındadır (Fairclough, 1999, s. 72). Bu tür bir söylemde neoliberalizmin evrensel gerekçeleri kullanıldığı gibi ülkeye özgü bağlamsal gerekçelerden de yararlanılmaktadır. Türkiye'de bu tarz söylemlerin yayılımını sağlayan çok sayıda medya mensubu, politikacı, akademisyen bulunmakla birlikte en etkili aktörlerden biri de TÜSİAD'dır. TÜSİAD ekonomik gücü ve ilişkiler ağı sayesinde siyaset, medya ve üniversiteler gibi önemli kurumları etkilemekte, gündem oluşturabilmekte, söylem birliği sağlayabilmekte, “esnek istihdam” gibi neoliberal uygulamaların bağlamsallaştırılmasında kritik rol oynayabilmektedir. Girişim serbestliği, rekabet, serbest ticaret, katılımcı yönetim gibi evrensel gerekçelerle (Phelan, 2014, s. 38-39) verimsizlik, israf, bürokratik hantallık gibi yerel bağlamsal gerekçeleri (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 5-9) birleştirerek toplumsal rızayı üretebilmektedir.

Çalışmada TÜSİAD'ın esnek istihdamı Türkiye yerelinde nasıl bağlamsallaştırdığına odaklanılmıştır. Bunun için TÜSİAD'ın söylemlerinde aşağıdaki üç sorunun cevabı aranmıştır:

Soru.1. TÜSİAD “esnek istihdamın” gerekliliği konusunda nasıl bir anlatı inşa etmiştir?

Bütün köklü değişimler bir anlatıya ihtiyaç duyar. Anlatılar sadece olay dizisi değildir, zamanın akışını, olayların neden ve sonuçlarını gösterir (Sennet, 2020, s. 30). Esnek çalışma anlatısında tarihsel dönüşümün dışında kalmanın imkânsızlığı küresel rekabet, verimlilik, maliyetler ve teknolojik gelişmeler üzerinden doğallaştırılabilir (Fairclough 2005, s. 26-28; Phelan, 2014, s. 46).

Soru.2. TÜSİAD “esnek istihdam” ile ilgili söylemini nasıl kategorileştirmektedir?

Kategorileştirme türler (genres) ve tarzlarla (styles) ilişkilidir. Tür; farklı çalışma yolları veya sosyal ilişki biçimini ifade eder. Çalışma hayatındaki yüz yüze ilişkiler uzaktan çalışmayla farklılaşabilir. Tarz; çalışma biçiminin değişimiyle ortaya çıkan yeni kimlik tanımlarını ifade eder. Bazı işgörenler esnek çalışmayı hayat tarzı veya yeni kimlik olarak benimseyebilir (Fairclough, 2005, s. 26-28; Phelan, 2014, s. 38).

Soru.3. TÜSİAD “esnek istihdam” söylemini sosyal hayatın diğer alanlarıyla nasıl ilişkilendirmektedir?

Çalışma düzeninin esnekleşmesi ile eğitim sisteminin esnekleştirilmesi arasında bir ilişki bulunabilir (Fairclough, 2005, s. 26-28; Phelan, 2014, s. 46).

Çalışmada önce kavramsal ve teorik çerçeve çizilerek devletin dönüşümü ve esnek istihdam ilişkisi tartışılmış, daha sonra TÜSİAD raporları Eleştirel Söylem Analizi (ESA) yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışmanın baskı gruplarının esnek istihdamın Türkiye yerelinde nasıl bağlamsallaştırıldığını göstermesi bakımından literatüre katkı sunması beklenmektedir.

KEYNESYEN ULUSAL REFAH DEVLETİ SİSTEMİNDEN SCHUMPETERYEN ÇALIŞMA DEVLETİNE

II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinde hakim paradigma olan Keynesyen ekonomi devlete ve devletin fonksiyonlarına yönelik kendinden önceki dönemden tamamen farklı bir yaklaşım içinde olmuştur. Keynesyen Ulusal Refah Devleti (KURD) şeklinde ifade edilen bu devletin, bir üretim tarzı olarak kapitalizme içkin unsurlarla kendine has özellikleri mevcuttur (Jessop, 1994; 1996; 1997; 2000a; 2000b; 2003; 2005; 2013). Bu sistemde devlet, kârlı özel işletmeler için gerekli koşulları sağlamaya çalışmış, hayali bir ticari meta olan (Polanyi, 2006) emeğin belirli bir zaman boyunca gerek bireysel gerekse de kolektif şekilde hayat boyu ve nesiller arasında yeniden yaratılmasında ayırıcı bir role sahip olmuştur. Sermaye ve emek arasında bir uzlaşma tesis edebilmek için ekonomik ve sosyal politikalar arasında siyasal eşgüdüm sağlanması amaçlanmıştır; toplumsal ve ekonomik istekler arasında bir denge kurulmaya çabalanmıştır. Bütün bunları ülke içinde kurumsallaştırmak ve yerleştirmek için piyasada oluşacak başarısızlıkları ve eşitsizlikleri kontrol etmeye yönelik politikaları tercih etmiştir (Jessop, 2000a, s. 173; Jessop, 2003, s. 30).

KURD bu yönleriyle göze çarpan bir şekilde özel sektörün kârlılığını arttırmak amacıyla kapalı bir ekonomide tam istihdamı garanti altına almaya çalışmıştır ve talep yönlü politikaları tercih etmiştir. Böylece

kitle üretimi ve tüketimi talep yönlü politikaların desteklenmesinde önemli bir role sahipken, Fordist sistem içinde çalışan erkek işçilerin liderliğinde ailelerin ve bunun ötesinde bütün vatandaşların ekonomiden pay alabilmesi için kitle tüketiminin normları da genelleştirilmiştir. Bir ulus devletin vatandaşı olarak sisteme dahil edilen bütün aktörler doğrudan ya da dolaylı ekonomik ve sosyal haklara erişebilmiştir. Bütün ulusun refahının geliştirilmesi ve yönlendirilmesi söz konusu olduğundan, KURD ulusal bir niteliği bünyesinde barındırmıştır. Bunun yanı sıra devlet kurumları, piyasa güçlerinin tamamlanmasını amaçladıkları için KURD devletçi bir ekonomik sistemin yerleştirilmesine liderlik etmiştir (Jessop, 1996, s. 168; Jessop, 2000a, s. 173). Keynesyen ekonominin ve toplu pazarlık sisteminin destekleyicisi olan KURD (Jessop, 1996, s. 168) 60'lı yılların ortasından itibaren kapitalizm ve Fordist üretimin bünyesinde var olan kalıtsal iç çelişkiler nedeniyle yavaş yavaş ekonomik gerilemenin içine girmiştir.

KURD sisteminin temel aldığı Keynesyen politik tercihlerin gerilemesinde ekonomik, siyasal ve sosyal etkenler bir bütün olarak etkili olmuştur (Jessop, 2000a, s. 176-177). Keynesyen ekonomi ulusal ekonomilerin dışa açılmasının artması, ülke içi yatırımlar ve uluslararası işbölümünün genişlemesiyle önemini kaybetmiştir. Ekonomi yönetiminde bir amaç olarak değerlendirilen ulusal ekonomiler zayıflamış, bölgesel ve yerel ekonomiler güçlenmiştir. Bundan dolayı Keynesyen politikaların etkinliği azalmıştır. Bu ise alışıla gelen ulusal makroekonomi politikalarının ve standart KURD uygulamalarının merkezi devlet tarafından biçimlendirilen politikalarının kullanılmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca düşük ücretli, ihracat odaklı Doğu Asya ekonomilerinin ortaya çıkardığı zorluklar, ekonominin dinamiklerinde ve organizasyonunun bütünündeki değişimler ve emek gücünde feminenleşmenin artması sonucunda, aile reisinin kazancına dayalı yapının ortadan kalkmış olması KURD sisteminin direncini kırmıştır. Diğer taraftan stagflasyon altında vergi artışlarına karşı direnç oluşmuş, sermaye ve emek arasındaki uzlaşma krize girmiş, temel piyasa güçleriyle çözülemeyen problemler artmış ve devlet müdahalesi bu problemleri çözmede yetersiz kalmıştır. Bunu takip eden evrede bürokrasiye yönelik tepkiler artmış, esneklik kaybedilmiş ve bu süreç içinde genişlemeye devam eden refah devleti maliyetleri ve II. Dünya Savaşı sonrası uzlaşma yapılanmasına entegre edilemeyen yeni sosyal hareketlerdeki yükselişler KURD sisteminin siyasal gerilemesinde etkili olmuştur (Jessop, 2000a, s. 176).

Sosyal açıdan ise ulusal kimlik duygularının zayıflaması ve buna bağlı olarak sistemin devamlılığını sağlayan dayanışmanın gerilemesi, KURD sistemindeki koalisyon yapılanmasını çökertmiştir. Bütün bu etkenlerdeki değişim beraberinde toplumsal kimlik ve çıkar anlayışındaki değişimleri de getirmiştir. Sınıf temelli yeniden dağıtım politikaları yerine çoğulcu kimlik politikaları öne çıkmıştır. Kamu hizmetlerinin yönlendirdiği bir piyasa yapılanması dışına çıkılarak, yasal hakların yerini parasallaşan kişisel haklar ve esnek yapılar almaya başlamıştır. Ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmeler sonucunda KURD sisteminin

dayandığı koalisyon güçleri parçalanmış, esnek yapıları güçlendirmeye yönelik ekonomik ve sosyal politikaların uygulanmasına yönelik taleplere cevap vermeye başlanmıştır (Jessop, 2000a, s. 177). Tam istihdam ve aile ücretine dayalı ekonomik ve sosyal yapılanma zedelenirken, sosyal ücretler de iç talebin yaratıldığı bir kaynak olarak görülmekten ziyade uluslararası üretimin bir maliyeti olarak görülmeye başlanmıştır (Jessop, 2003, s. 36).

Çöken KURD sisteminin yerine SÇD olarak isimlendirilen (Jessop, 1994; 1996; 1997; 2000a; 2000b; 2003; 2005; 2013) bütünüyle farklı bir yapılanma dünya ekonomisinde hakim hale gelmeye başlamıştır. Sermayenin fonksiyonları göz önünde bulundurulduğunda SÇD, inovasyon ve verimlilik temelinde dışa açık ekonomileri desteklemiş; Keynesyen ekonominin tersine arz yönlü tarafta yer alarak rekabetçi bir ekonomik yapılanmanın önemine vurgu yapmıştır. Bir çalışma rejimi olarak emek piyasalarının esnekliğini ekonomik rekabetin bir alt dalı olarak görmüştür. Bu bakış açısıyla sosyal ücretler bir üretim maliyeti olarak değerlendirilmiş ve azaltılmaya ya da piyasada oluşan ücretler en üst seviye kabul edilerek ücret yükselişlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ulus ötesi bir yapılanmayı öne çıkarırken ulusal devletlerin güç içeren yapılanmasını önemsiz hale getirmiş ve sermayenin görelileşmesi söz konusu olmuştur. Devlet destekli ekonomik ve sosyal politikaların yerini devlet dışı yapılanmaların alması gerektiğini ileri sürmüştür (Jessop, 2000a, s. 174; Jessop, 2003, s. 38).

SÇD, yeni kurulan dünyada Post-Fordist üretim tarzına dayalı yeni sistemde arz yanlı müdahaleler yoluyla ulusal ekonomilerin yapısal rekabet içinde güçlenmesi amacıyla dışa açılmasını ve piyasa yaratıcılığını oluşturacak şekilde üretim, süreç ve organizasyonel yapılarda değişiklik yapılmasını teşvik etmiştir. Bir üretim ve çalışma sistemi olarak SÇD, Post-Fordizmin esnek makine ya da sisteme dayalı esnek üretim sürecinin esnek işgücü piyasalarında da geçerli olması gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece KURD'un temelini oluşturan sosyal politikalar ve ücretler esnek emek piyasalarındaki ilişkilere terk edilmiş, her iki politika uluslararası rekabetin sınırlarına bağımlı kılınmıştır. SÇD'nin temel üretim sistemi Post-Fordizm, istikrarlı bir makroekonomik büyüme modeli içinde esnek ve sürekli yaratıcı bir sermaye birikiminin hakimiyetini tesis etmiştir. Post-Fordist sermaye birikimi dünya ölçeğine daha fazla odaklanmış bir sistem olduğundan, küresel rekabet ülke refahına odaklanmayı sınırlandırmış ve gelirlerin piyasa öncülüğünde kutuplaşmasını sağlamıştır. Bundan dolayı ücretler bir gelir kaynağı olarak iç talebi canlandırma işlevini kaybetmiş, aksine birer maliyet unsuruna dönüşmüştür. Emek, vatandaş statüsünü kaybetmiş, doğrudan piyasanın bir unsuruna dönüşmüştür. Bu yönüyle KURD sistemi tamamen terk edilirken, aynı zamanda tam istihdam politikaları uluslararası rekabet karşısında önceliğini yitirmiş, yeniden bölüşüme yönelik refah hakları verimlilik esas alınarak yeniden düzenlenen sosyal politikalar karşısında ikincil konuma düşmüş ve ulus devlet, yönetim mekanizmaları karşısında gerileyince, ayrıcalıklarını kaybetmiştir. SÇD'nin hakim

hale gelmesi sonucunda, sosyal politikalar ekonomi politikalarına tabi hale getirilmiştir. Siyasetin etkin olduğu yapılardan yönetim anlayışının güçlendiği yapıya doğru kayılmıştır. Bürokrasinin elinde tuttuğu devleti yönetme araçlarının yitirilmesi, devlet dışı organizasyonların da etkin olduğu ekonomik ve sosyal ilişkiler yapılanmada hakim olmaya başlamıştır (Jessop, 2000a, s. 171-173; Jessop, 1996, s. 171-177).

KURD sistemindeki yapılanmanın aksine devlet bu süreçte küçültülmüş, gölge bir devlet şekline dönüşmüştür. Artık devletler sivil toplum ve şirketlerle işbirliğine gitmeye başlamıştır (Evans, 1997). Devletler dış ticarete daha bağımlı hale gelirken, şirketler de faaliyetlerini şekillendirdikleri devletin bu sistem içinde var olmasını desteklemiştir (Arrighi, 1990, s. 371). SÇD yapılanması içinde devlet, bu sisteme uygun taleplerin yerine getirilmesinde bir aracı rolünü üstlenmiştir. Böylece devletler kurumsal dönüşümlerini uluslararası kurumların kendilerine tavsiye ettiği politikalarla sonsuz sermaye birikimine yönelme amacıyla aracılık rollerini yürütme çabasına girmiştir (Wallerstein, 2005, s. 46-47). Uluslararası kuruluşlar tarafından tavsiye niteliğinde gözüken normlar, artık birer ulusal norm haline dönüşmüştür (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 893). Bundan dolayı devletler birincil aktör olarak toplumsal sorunların belirlenmesinde ve yönetiminde aktif rol almış (Meyer, Boli, Thomas ve Ramirez, 1997, s. 157), işlev açısından dönüşüme uğramış (Özdemir, Aykut, Sune ve Uğurlu, 2015, s. 34-35) ve yeni düzene uyumda zorlayıcı bir devlet işlevini yerine getirmiştir (Garrett ve Lange, 1995; Simmons, Dobbin ve Garrett, 2006; Harvey, 2015).

Devlet dönüşüm sürecine girdiğinde Keynesyen döneme ait katılıkları ortadan kaldırmak amacıyla, refah devleti uygulamaları geri plana itilmiş, buna bağlı olarak toplumsal uzlaşmayı ve sosyal hakları öne çıkaran ve sistemin esnekliğini kaybettiren politikalar önemini kaybetmiştir. Bunların yerine liberalizmi yenileyen neoliberalizmi (Slobadian, 2020, s. 15) yerleştirmek için görünmez el ilkesi etrafında (Stiglitz, 2009, s. 296) piyasa yanlısı ekonomik ve sosyal yeniden yapılandırma sürecini destekleyen “iyi politikalar” şeklinde nitelendirilen politikalara ulaşmada “iyi kurumların” oluşturulması amaçlanmıştır (Chang, 2009, s. 58; Wagenberge, 2009, s. 315; Huber ve Stephens, 2013, s. 791). Bundan dolayı refah devleti dönüşüme tabi tutulmuş, sosyal güvenlik programlarında ve ödemelerinde disiplinin sağlanması hedeflenmiş ve düşük ücretli istihdam yapısı desteklenmiştir (Topak, 2012). Ekonomik ve sosyal politikalarda özel sektörün ihtiyaçlarına daha fazla önem verilmiş, emek ve sermaye arasındaki uzlaşma kaldırılıp güçlü bir piyasa ve piyasa yapısını destekleyecek güçlü bir devlet lehine ilişki kurulmuştur (Centeno ve Cohen, 2010; Lall, 2009, s. 459; Polillo ve Guillen, 2005, s. 1765-1766; Jessop, 2000, s. 177-178). Devlet yasal çerçeveyi belirleme bağlamında güç kazanırken, planlı ekonomiye ve bürokrasinin yönetimde hâkim olduğu (Keyder, 2009, s. 11-12) ve ulusal kalkınmayı amaçlayan yapının yerine (Öniş ve Şenses, 2009, s. 347-348) yönetim anlayışı yerleştirilmiştir (Bhagwati, 2009; Sönmez, 2011; Bayramoğlu, 2010). Politikaların belirlenmesi ve

uygulanmasında teknokrasi güçlendirilmiş (Centeno, 1993, s. 307-308) ve siyasal karar verme otoritesi siyasetçilerden teknokratik yapılara kaydırılmıştır (Christensen, ve Mandelkern, 2022, s. 234; Chwieroth, 2007). Siyasal karar alma süreçleri siyasetten arındırılarak demokratik süreçlerden yalıtılmıştır (Bertsou ve Caramani, 2022; Sanchez-Cuenca, 2017, s. 362; Sönmez, 2011, s. 43; Putnam 1977). Böylece teknokratik yapılanmanın güçlendirilmesi yoluyla esnek istihdam nedeniyle ortaya çıkacak toplumsal hareketlerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Kiely, 2017, s. 737).

Kitleleri ve taleplerini dikkate alan demokrasi anlayışı geri plana itilince, teknokrasinin egemenliğinde teknik bilgi ve uzmanlık aracılığıyla toplumun yararına olacağı iddia edilen toplumsal sorunlardan bağımsız politikalara meşruiyet kazandırılmıştır (Bertsou ve Caramani, 2022; Bickerton ve Accetti, 2017, s. 201; Habermas, 2015; Catells, 2010). Bundan dolayı teknolojinin, finansın ve bilginin “demokratikleşmesi” gerçekleşmiş (Keohane ve Nye, 2014, s. 105), uzmanlar/teknokratlar demokrasisi (Freeman, 2002) SÇD sisteminin siyasal yapılanmasının merkezini oluşturmuştur. Siyasetçilerin sınırlandırılması devletlerin politikalarını da sınırlandırmış (Cerny, 1994; Andrews, 1994), diğer bir ifadeyle devletin siyasetleştirilmesi süreci içine girilmiştir (Jessop, 2005, s. 319). Böylece SÇD sisteminin ülkelerde yaygınlaşmasıyla, esnek istihdam politikaları altında emek, birer müşteri rolüne bürünmeye başlamıştır (Boyer, 2013). Emeğin müşteri haline dönüşmesi, emek hareketlerini temel alan ekonomi politikalarının da gözden uzak tutulmasına yol açmıştır. Bu ise beraberinde neoliberalizmin kendisine ilke edindiği neoklasik iktisat yaklaşımı çerçevesinde, fayda temelli hareket eden bireylerin oluşturduğu toplumsal yapıyı güçlendirmiştir. Böylece siyaset hak ya da sınıf temelli vasfını kaybetmiş, bu sistemin yerine çıkar temelli siyasal yapılar geçmiştir. Ülke ekonomilerinin dönüşümünde sermaye sektörü ve uluslararası yapılara uyum yönünde atılan adımların maliyeti, toplumsal kesimlerden emek kesiminin üzerine yüklenmiş, toplumsal yapıda egemen konumuna gelen iş dünyası da bu sürecin en önemli destekleyicisi olmuştur.

YÖNTEM

Veri

Veri olarak TÜSİAD’ın 1999, 2002, 2004 ve 2017 yıllarında yayımladığı raporlardaki “esnek istihdam” üzerine söylemleri kullanılmıştır. TÜSİAD 1971 yılında kurulmuş ve serbest teşebbüs fikrinin savunulması ve yaygınlaştırılmasını temel amaç olarak belirlemiştir (Koyuncu, 2006, s. 128; Güzelsarı ve Aydın, 2010, s. 48-50; Emimi, 2013, s. 49; Ercan ve Ercan, 2015, s. 398). Günümüzde yaklaşık 4500 şirketi temsil etmektedir. Bu şirketler kamu dışı milli gelirin yarısını oluşturmakta, dış ticaretin %85’ini (enerji ithalatı hariç) gerçekleştirmekte, kayıtlı istihdamın %50’sini (kamu ve tarım hariç) sağlamakta ve kurumlar

vergisinin %80'ini ödemektedir (TÜSİAD, 2021a). İş insanları tarafından kurulmuş olmasına rağmen sadece ekonomik değil sosyal ve politik konularda da görüş beyan etmektedir (Koyuncu, 2006, s. 130; Güzelsarı ve Aydın, 2010, s. 55-56; Gölbaşı, 2015, s. 237). Literatürde TÜSİAD'ın, neoliberal toplumsal projenin kurucu söylemlerini merkeze taşıyan bir rol üstlendiği, politik ve sosyal görüşlerini topluma ve siyasete benimsetmeye çalışan bir baskı grubu olduğu belirtilmektedir (Koyuncu, 2006, s. 130; Güzelsarı ve Aydın, 2010, s. 47-58-59; Ercan ve Ercan, 2015, s. 405). Neoliberal projenin kritik uygulamalarından biri olan “esnek istihdam” (Fairclough, 1999, s. 72) TÜSİAD'ın söylemlerinde önemli yer tutmaktadır.

TÜSİAD 1971 yılından 2021 yılına kadar çeşitli konularda 450'den fazla rapor yayınlamıştır (TÜSİAD, 2021b). Bu raporlar arasından analiz materyalleri seçilirken amaçlı örnekleme (purposive sampling) tekniği kullanılmıştır. Bu teknik nitel araştırmalar için iyi bilgilendirici (good informant) veya bilgi zengini (information rich) kaynakların seçimi için uygun bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Flick, 2009: 123; Yin, 2016: 93). Patton'a (2015: 401) göre amaçlı örnekleme nitel araştırmaların temel örnekleme mantığını ifade eder ve gücünü buradan alır. Bu nedenle amaçlı örnekleme yöntemi araştırılan sorulara bilgi açısından ışık tutacak zengin veri kaynaklarının seçimine odaklanır. TÜSİAD'ın yayınlamış olduğu yaklaşık 450 rapor incelenmiş ve esnek istihdam konusunda en zengin veri sunan dört rapor analiz materyali olarak seçilmiştir. Bu raporlar şunlardır: “Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri” (1999 Ocak), “Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik” (2004 Aralık), “Kayıt Dışı Ekonomi Ve Sürdürülebilir Büyüme: AB Yolunda Değerlendirme ve Çözüm Önerileri” (2006 Aralık) ve “Türkiye’nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği” (2017 Aralık). Raporlar arasında yer alan “İşgücü Piyasalarının Etkinliğinin Artırılmasında Özel İstihdam Kurumlarının ve Esnek Çalışma Biçimlerinin Rolü” (2002 Ekim) başlıklı rapor “esnek istihdam” konusyla ilgili olmasına rağmen doğrudan TÜSİAD'ın hazırlanmış olduğu bir materyal olmaması nedeniyle yöntemsel açıdan analize dâhil edilmesi uygun görülmemiştir.

Analiz Yöntemi

KURD sisteminden SÇD'ye geçişte hem üretim sisteminin hem de çalışma düzeninin değişimi söz konusudur. Seri üretimin yerini küçük partiler halinde üretim; katı mekanik örgütlerin yerini esnek örgütler almaktadır. Esnek örgütlenmede iş tasarımlarının esnekliği yanında işgücünün esnek kullanımı da zorunluluktur. Tam zamanlı çalışma yerine kısa süreli ya da kısmi süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, uzaktan çalışma, ödünç iş ilişkisi, taşeronluk gibi çalışma biçimleri öne çıkmaktadır (Vallas, 1999, s. 69; Kuzgun, 2004, s. 22-25; Harvey, 2019, s. 170-171; Bal ve Izak, 2021, s. 37-38). Değişimle birlikte bazı işlerin ortadan kalkması, işgücünün yeniden eğitime ihtiyaç duyması, çalışma koşulları ve ücretlerin kötüleşmesi gibi gelişmeler beklenmektedir (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 149-151-169). İşgörenlerin bu

gelişmelere göstereceği muhtemel tepki ve direncin azaltılması için yeni çalışma koşullarının gerekliliği ya da kaçınılmazlığı yönünde bir söyleme ihtiyaç duyulmaktadır. Söylem, esnek çalışmayı olduğundan daha fazla gerçekçi kılarak çalışanların yeni koşullara ikna edilmesi sağlanmakta ve gerçekliğin indirgenemez bir parçası olarak iş güvencesinin düşük olduğu bu çalışma düzenini bağlamsallaştırmaktadır (Fairclough, 1999, s. 72; 2003, s. 8; Phelan, 2014, s. 35).

Fairclough'un (2003, s. 124) iktidar ilişkilerinin üretilmesi, sürdürülmesi ve dönüştürülmesinde başlıca araç olarak nitelediği söylem, sadece gerçekliği temsil ya da yansıtıcı bir özellik göstermez aynı zamanda sosyal dünyayı belirli yönlerde dönüştürmek amacıyla hazırlanan projelerin örgütlenmesine ve kurumsallaşmasına da katkıda bulunur. Küresel esneklik söyleminde katı, durağan, mekanik bir yapıdan değişken ve esnek bir yapıya doğru geçildiği, işgücünün bunun dışında kalamayacağı vurgusu belirgindir (Vallas, 1999, s. 72-73; Harvey, 2019, s. 165; Bal ve Izak, 2021, s. 38). Esneklik kavramının bu “metaforik” kullanımı (Fairclough, 1999, s. 72) hedeflenen yeni çalışma düzenini “okunaksız bir rejime” (Sennet, 2020, s. 10) dönüştürmektedir. Bu yeni düzeni “okuyabilmek” için Fairclough’a (1999, s. 73) göre söylemler hakkında bilgi sahibi olmak, kimlerin ürettiğini ve kullanımından ne elde ettiklerini bilmek, başka hangi söylemlerle ilişkili olduklarını ve nasıl bu kadar baskın hale geldiğini sorgulamak gerekmektedir.

Fairclough (2005, s. 25-26) sistematik bir sorgulama için söylemlerin ortaya çıkış, hegemonik statüye ulaşma, bağlamsallaştırma ve operasyonelleştirme süreçlerinin açıklanması gerektiğini belirtmektedir. Bu araştırmada sadece bağlamsallaştırma sürecine odaklanılmıştır. Bağlamsallaştırma IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel aktörler ile siyasi partiler, hükümetler, üniversiteler, TÜSİAD gibi yerel aktörler aracılığıyla yeni çalışma düzeninin gerekçelerini içeren bir söylem biçimi üretilmesi ve kullanılmasıdır. Bu söylem aracılığıyla toplumsal yaşam dönüştürülmek, yeni toplumsal ilişkiler ortaya çıkarılmak, yeni var olma biçimleri ve yeni kimlikler yaratılmak, işyerlerinde zaman (kısmi zamanlı çalışma) ve mekân (evde çalışma) yeniden düzenlenmek istenmektedir. Böylelikle tasarlanan gerçekliğin maddi gerçekliğe dönüştürülmesiyle toplum tarafından kanıksanması hedeflenmektedir (Fairclough, 2005, s. 26-27).

Fairclough (2005, s. 26-28) söylemin bağlamsallaştırıcı özelliğinin analitik çözümlemesi için üç aşamalı bir yöntem önermektedir.

1.Aşama: Esneklik söylemi ve anlatılar: Neo liberalizme ilişkin her bir strateji kendine özgü bir anlatıyı içerir. Bu anlatılar yerelde yaygınlaştırılmak istenen bir uygulamanın yeniden bağlamsallaştırılmasını sağlar. Örneğin dünyada dramatik bir değişim yaşandığını, medya, iletişim, teknolojideki değişimin endüstri ve piyasa işleyişini etkilediği gibi aile, toplum ve hayat tarzlarını da

dönüştürdüğünden bahsedilir. İş tasarımlarının ve çalışma hayatının bu dönüşümün dışında kalamayacağı vurgulanır.

2. Aşama: Esneklik söylemi ile türler ve stiller arasındaki diyalektik ilişkiler: Türler, çeşitli çalışma yollarını ya da farklı sosyal ilişki biçimlerini kullanmak ile ilgilidir. Uzaktan çalışma sistemleri nedeniyle çalışan ile işyeri arasındaki güçlü ilişki (mekânsal ve zamansal açıdan) zayıf ilişkiye dönüşmektedir. Tarzlar ise farklı varlık biçimleri ya da kimlikler ile ilişkilendirmek ile ilgilidir. Esnek çalışma tarzı otonom çalışmayı benimsemiş nitelikli işgören kimlikleri ortaya çıkarmaktadır.

3. Aşama: Esneklik söylemi ile sosyal hayatın diğer unsurları arasındaki diyalektik ilişkiler: Değişimin sadece ekonomik alanda yaşanmadığı eğitim, kültür, medya, iletişim gibi sosyal hayatın diğer alanlarında da yaşandığının belirtilmesi ile ilgilidir. Eğitimde kişisel eğilimlerin belirleyici olduğu esnek ve yaşam boyu süren bir modele geçilmektedir.

Analiz Metinleri

Paragraf 1 (P1): “İşgücü piyasaları verimlilik artışı-istihdam artışı açmazına izin vermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Verimlilik artışı teşvik edilmelidir. İşgücü piyasalarının esnekliği artırılmalı, esnek ve yarı zamanlı çalışma saatleri yaygınlaştırılmalıdır” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 9).

Paragraf 2 (P2): “Teknolojik değişime koşut, kısmen de ondan kaynaklanan diğer önemli gelişme ise 1980’lerde artan bir hızla kapitalizmin dünya genelinde yeniden yapılanmasıdır. Bu yeniden yapılanmanın uluslararası boyutu küreselleşme (mal, teknoloji, işgücü ve sermayenin uluslararası entegrasyonu), ulusal boyutu ise özelleştirme ve deregülasyondur. Mal piyasalarındaki entegrasyonun göstergesi artan dış ticaret hacimleridir. İşgücü piyasalarındaki entegrasyonun göstergesi, ileri ülkelerde az nitelikli çok nitelikliye kayan taleptir. Diğer sanayileşmiş ülkelerin işgücü piyasalarında ücretler daha az esnek olduğundan yeni duruma uyum (İskandinav ülkelerinde) nerdeyse birdenbire patlayan işsizlik oranları ile olmuştur. ABD ücretleri azaltarak istihdam sorununu çözmüş (ancak gelir dağılımını bozmuş) diğer ülkeler işsizliği tırmandırmıştır (onlar da böylece gelir dağılımını bozmuştur)” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 149).

Paragraf 3 (P3): “Teknolojinin ve küreselleşmenin yanı sıra ücretler üzerindeki bir başka etki de, kadınların artan işgücüne katılım oranlarıdır. Sanayileşmekte olan ülkelerde tarımdan çözülen işgücü, ilk aşamada kentsel kayıtsız kesimde veya (özellikle Asya için) serbest bölgelerde istihdam edilmektedir. Tarımdaki ücretsiz aile işçisi kadının, kentte daha esnek (süreksiz) bir işgücü arzına razı olabilmesi, geçici işleri ve esnek saatleri kabul edebilmesi ücretler üzerindeki ikinci baskıyı oluşturmaktadır” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 150).

Paragraf 4 (P4): “İmalat sanayii üretimine katkı artık çalışan sayısını veya çalışılan saatleri arttırmaktan çok, otomasyon ve çalışma yoğunluğunu arttırarak verimlilikte gözlenen ilerlemeden olmaktadır... Üstelik bilgisayarlararası bağlantı ağları sayesinde kimi mesleklerin iş garantisi de kalmamıştır. Örneğin, 1983’te Amerikan Hava Yolları bilet işlemlerini Oklahoma’dan Barbados’a almıştır. Burada aynı iş sendikası kadınlar tarafından Amerikan maaşlarının üçte birine yapılmaktadır” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 151).

Paragraf 5 (P5): “Gelişme sürecinde tarım nedeniyle yüksek olan işgücüne katılım oranları, kentleşme ile birlikte bir süre yavaşladı, sonra eğitim düzeylerinin artması ile yeniden tırmandı. Erkekler ise her dönemde ücret esnekliği fazla olmayan bir şekilde yüksek oranlarda işgücüne katıldılar” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 160).

Paragraf 6 (P6): “ABD ekonomisinin bahsedilen bir üstünlüğü esnek işgücü piyasaları idi... Girişimciliği desteklemek için kalan araçlar ise, istihdam yaratma maliyetini düşürücü düzenlemelerle sınırlanmaktadır. Bu maliyetlerin azalması, işgücü piyasalarını daha esnek yapar, kayıtsız ekonomiyi küçültür, özellikle de KOBİ’ler üzerinde üretim ve istihdam yönünden olumlu etkide bulunur... Başarılı girişimciliği tamamlayan faktörler ise yüksek nitelikli ve esnek bir işgücü...” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 168).

Paragraf 7 (P7): “Esnek çalışma saatleri: Bu konu daha spesifik, ancak uygulanabilirliği düşüktür. Talebin daraldığı dönemlerde, bir süre sonra toplu işten çıkarmaları kısmen önleyebilecek olan bir yöntem esnek saat - esnek ücret uygulamasıdır. Bu konudaki sendikal direncin yüksekliği ve Türkiye’deki ücretlerin yapısı bu öneriyi kısa vadede uygulanamaz kılmaktadır” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 169).

Paragraf 8 (P8): “Çalışma mevzuatının esnekleştirilmesi: Burada çalışma mevzuatının katı hükümlerden arındırılması öngörülmektedir. Giriş bölümünde, artık işgücü piyasalarına hakim olan paradigmanın, katı bir işgücü pazarı ve yüksek işsizlik ile esnek bir işgücü pazarı ile daha az işsizlik (ve daha çok düşük ücretli iş, yarı zamanlı ve geçici işler dahil olmak üzere) arasındaki bir seçimden geçtiğini, ve bu olgunun kaçınılmazlığını belirtmiştik. Esnek pazarın başarısı (başarı terimi işsizlik oranları açısından) uygulayıcısı ABD, katı pazarın örnekleri ise Batı Avrupa, özellikle de İskandinav ülkeleridir. Yakın dönemde patlayan İskandinav işsizliği, örneğin Finlandiya’da, çalışma hayatını düzenleyen kuralların esnetilmesi sonucunu doğurmuştur. İşten çıkarmalar kolaylaştırılmış, çıkarma tazminatları azaltılmıştır. Yani firmalara kapanıp işsizliğe toplu bir katkı yapmak yerine, daha az sayıda işten çıkarma ile varlıklarını sürdürebilme imkanı tanınmıştır” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 169).

Paragraf 9 (P9): “Çalışanlara teşvikler: Yukarıdaki önlemler, fedakarlığın çalışanlardan bekleneceği yönündedir. Bu yaklaşımı dengelemek gerekiyor. Esnek işgücü ile laissez-faire uygulamalar arasında bir yerde denge bulunmalıdır. İş güvenliğinin hiç olmadığı bir sistem ne toplumsal dengeler, ne de işgücü verimi açısından istenen bir durum değildir” (TÜSİAD, 1999 Mart, s. 169-170).

Paragraf 10 (P10): “İşgücü piyasasının katılığı-esnekliği tartışması işsizlik sorununun başlıca eksenini oluşturmaktadır. ABD ve İngiltere’de işsizlik oranının düşük olması daha esnek işgücü piyasalarına sahip olmalarına bağlanırken, aynı zamanda düşük işsizliğin bedelinin de yüksek gelir eşitsizliği olduğu savunulmaktadır. Bununla birlikte bu ikilemi aşmayı başaran ülkeler de mevcuttur; örneğin, Danimarka, İsveç ve Hollanda” (TÜSİAD, 2004 Aralık, s. 16).

Paragraf 11 (P11): “İşveren sendikaları ve kuruluşları özellikle kayıtlı kesimde işgücü maliyetlerinin belirlenmesinde yeterli esnekliğin bulunmadığını ve kimi dönemlerde bunun işyerinin sürekliliğini tehdit eden bir unsur haline gelebildiğini savunurken, işçi sendikaları ise piyasanın fazla esnek olduğunu ve kârlılıkla ilgili periyodik olarak ortaya çıkan darboğazların ağırlıklı yükünün emekçi kesim tarafından üstlenildiğini iddia etmektedirler” (TÜSİAD, 2004 Aralık, s. 16).

Paragraf 12 (P12): “Yapılan gözlemler ve araştırmalar Türkiye’de işsizlik sorununun gerek geçiş ekonomisinin sorunlarından gerekse işgücü piyasasının katılıklarından kaynaklandığını göstermektedir” (TÜSİAD, 2004 Aralık, s. 16).

Paragraf 13 (P13): “İstihdam mevzuatının esnekleştirilmesi: Bu bağlamda özellikle kısmi süreli, belirli veya geçici süreli istihdam gibi daha esnek istihdam şekillerine imkan tanınması sağlanmalıdır” (TÜSİAD, 2006 Aralık, s. 9).

Paragraf 14 (P14): “Klasik ekonomistler geçtiğimiz yıllarda seri üretimden esnek uzmanlaşmış üretime geçişi ve geleneksel emek piyasasının yanı sıra sokak satıcıları, yarı zamanlı çalışma veya ev işleri gibi çalışma biçimlerini tahmin edememişlerdir” (TÜSİAD, 2006 Aralık, s. 29).

Paragraf 15 (P15): “Çalışanı korumak için iş güvencesinin arttırılması, işgücü piyasasının esnekliğini yitirmesi, ekonominin istihdam yaratma potansiyelinin olumsuz etkilenmesi ve işsizliğin artması sonucunu doğurabilmektedir. Buna karşılık işgücü piyasasının dinamizmini korumaya yönelik tedbirler ise iş güvencesini azaltma riskini taşımaktadır” (TÜSİAD, 2006 Aralık, s. 81).

Paragraf 16 (P16): “Çalışma mevzuatının firmaların esnek çalışma zamanlı istihdam arayışına cevap vermekte yetersiz kalması, bu nitelikteki resmi istihdamın artmasını önlemektedir. Oysaki kısmi süreli,

belirli süreli, geçici süreli nitelikteki esnek çalışma türleri diğer ülkelerde istihdam artışının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır” (TÜSİAD, 2006 Aralık, s. 83).

Paragraf 17 (P17): “İşsizlik sigortası, mesleki eğitim teşvikleri, daha esnek çalışma mevzuatı gibi unsurlar bu anlamda ön plana çıkmaktadır. Bu tedbirler sayesinde iş değiştirmek zorunda kalacak olan çalışanların kayıt içinde tutulması mümkün olacak, hatta bu kişilerin kayıt içinde olmaları teşvik edilmiş olacaktır” (TÜSİAD, 2006 Aralık, s. 113).

Paragraf 18 (P18): “Küreselleşme çağında ülkelerin ve sanayilerin rekabet gücü artık büyük oranda insan kaynaklarının kalitesi ile bağlantılı hale gelmiştir. Ekonomiler, insan kaynaklarının eğitim seviyesi ve esnekliği elverdiği ölçüde daha verimli ve daha zenginlik yaratan bir yapıya yönelmektedirler” (TÜSİAD, 2006 Aralık, s. 149).

Paragraf 19 (P19): “İstihdam politikasının amacı ekonomide açılan iş alanlarına işsizleri yerleştirmek ile sınırlı olmayıp, ekonominin gelecekteki gereksinmelerini de hesaba katarak işgücünün ekonominin ihtiyaçlarına cevap verecek bir nitelik kazanmasını teşvik etmek olmalıdır. Bunun içindir ki okul sonrası eğitim ve hayat boyu eğitim gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır” (TÜSİAD, 2006 Aralık, s. 134).

Paragraf 20 (P20): “Daha hızlı, daha esnek, daha kaliteli ve daha ucuz; hepsi bir arada! Bütün bu hedefler 10-20 yıl öncesinin sanayisinde en çözülemez dengeler olarak karşımızdayken, günümüzde gittikçe artan biçimde rekabetçiliğin merkezine oturmuş durumdadır. Bunun sonucunda yaşanan paradigma değişimiyle, sanayide oyunun kurallarının yeniden yazıldığını gözlemlemekteyiz. Her önemli değişimde olduğu gibi bu değişimde de kazananlar ve kaybedenler olacaktır” (TÜSİAD, 2017 Aralık, s. 21).

Paragraf 21 (P21): “Sanayide, yeni oyunun kurallarının dört temel unsur etrafında şekillendiğini görmekteyiz: 1-Değişen müşteri talepleri ve kitlesel özelleştirme. 2-Değerin üründen veriye, öğrenmeye ve bunun çevresinde yeni iş modellerine kayması. 3-Kaynak kısıtları ve sürdürülebilirlik beklentileri. 4-Değerin iş gücünden yatırıma, kas gücüyle yapılan işten kalifiye işlere kayması” (TÜSİAD, 2017 Aralık, s. 21).

Paragraf 22 (P22): “Sanayide dijital dönüşüm, geçmişteki endüstriyel devrimlerde olduğu gibi, tekrarlayan işlerde çalışan insanların yerini makinelerle bırakmasına sebep olmakta; büyük veri analizlerinden faydalanan, birbirleriyle entegre ve tam otomasyona sahip akıllı sistemleri yaygınlaştırarak bir yandan makine-makine ve makine-insan etkileşimini, diğer yandan da nitelikli iş gücüne olan ihtiyacı artırmaktadır” (TÜSİAD, 2017 Aralık, s. 24).

Paragraf 23 (P23): “Dijital dönüşümün getireceği nitelikli iş gücü ihtiyacını karşılamak için, hem iş gücüne yeni katılacak kişilerin ihtiyaç duyulacak yeni niteliklere uygun olarak yetiştirilmesi, hem de mevcut iş gücünün geliştirilmesi gerekmektedir. Düşük yetkinliğe sahip iş gücünün yeniden eğitime tabi tutularak dijital teknolojilere hazır hale getirilmesi istihdamda dönüşümün en önemli gereksinimlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle makine-makine ve makine-insan operasyonlarını yürütecek ve denetleyecek çalışanların farklı fonksiyonlarda çalışabilecek şekilde eğitilmesi iş gücünün daha esnek olmasını sağlayacaktır” (TÜSİAD, 2017 Aralık, s. 25).

Paragraf 24 (P24): “Dijital teknolojilerin etrafında şekillenen yeni üretim sistemlerinin etkin biçimde yönetilebilmesi için şirketlerin daha yetkin bir iş gücüne sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple, mevcut iş gücüne değer yaratan ek yetkinliklerin kazandırılması için uzun vadeli eğitim programlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Farklı disiplinlerde uzman iş gücüne talebin artması nitelikli iş gücü için yeni istihdam fırsatları da yaratacaktır” (TÜSİAD, 2017 Aralık, s. 54).

BULGULAR

Esnek İstihdam Anlatısı

Esnek istihdamın yerelde bağlamsallaştırılmasında ilk aşama dönüşümle ilgili bir anlatı kurgulamaktır. Anlatılar genelde temel gerekçeler içine yerleştirilmiş (Fairclough, 2005, s. 29) bir zamansal akış içerisinde olayların neden ve sonuçlarını gösteren söylem biçimleridir (Sennet, 2020, s. 30). TÜSİAD’ın raporlarında işgücü piyasalarında esnekliğin artırılması önerisi açık bir şekilde yer almaktadır (P1; P13). Verimlilik (P1), küresel rekabet (P2; P3; P6; P18), işgücü maliyetleri (P4; P6; P11), istihdam artışı (P2; P6; P7; P8; P10; P12; P15; P16), çalışanların kayıt dışına çıkışının engellenmesi (P6; P17), teknolojik gelişmeler (P2; P3; P4) temel gerekçeler olarak sıralanmaktadır. Bu gerekçeler literatürdeki esneklik teorilerinin açıklamalarıyla paraleldir. Bu teorilerden posthiyerarşik görüş; teknoloji ve küresel rekabetin zorunlu kıldığı verimlilik unsurunu, esnek uzmanlaşma görüşü; teknoloji, küreselleşme ve tüketim kültüründeki değişimi esneklik nedeni olarak göstermektedir (Vallas, 1999, s. 70-73). TÜSİAD’ın raporlarında yer alan işsizlik (P12) ve kayıt dışı istihdam (P17) gibi gerekçeler anlatının yerel bağlamsal boyutunu oluşturmaktadır. Raporlarda esnek istihdam anlatısının üç (3) ana tema etrafında kurgulandığı tespit edilmiştir. Birincisi; teknolojik ilerleme, ikincisi; küresel rekabet, üçüncüsü; işsizlik ve kayıt dışı çalışmadır.

Anlatıda 1. Tema: Teknolojideki ilerleme ile birlikte daha önce işgörenlerin yaptıkları bir kısım işler otomasyon sistemleri tarafından yapılmaya başlandığı (P4; P21; P22) için hem ihtiyaç duyulan işgücü miktarı azaldı (P4) hem de işgücünde aranan nitelikler değişti (P2; P6; P18; P22; P23). Diğer taraftan

teknolojik gelişmenin etkisiyle bazı işler işyeri dışında yapılabilir hale geldi. Bunun sonucu olarak hem bazı iş ve mesleklerin garantisi tehdit altına girdi hem de bazı işlerin maliyet açısından daha uygun bölge ve ülkelere kaydırılma imkânı oluştu (P4; P20). Böylelikle bir kısım işgören ya işlerini otomasyon sistemlerine kaptırmaları ya da yeni teknolojik sistemlere nitelik açısından uygun olmamaları nedeniyle atıl konuma düştü ve işyerleri için yüksek maliyetler oluşturmaya başladı. Bu maliyetlerin düşürülebilmesi için atıl konumdakilerin ek bir maliyet yüküne katlanmaksızın işten çıkarılması ve uygun niteliktekilerin serbestçe işe alınması gerekmektedir. Bunun için ülkeler çalışma düzenlerini değiştirmeli ve esnek istihdam modeline geçmelidir.

Anlatıda 2. Tema: Küreselleşmenin hızlanmasıyla uluslararası rekabet artmakta ve bu durum firmaları verimlilik açısından zorlamaktadır (P18; P20). Verimlilikteki en önemli faktörlerden biri olan işgücü maliyetlerinin düşürülmesi (P6) için ücret, sigorta ve kıdem tazminatı gibi giderleri azaltacak esnek çalışma sistemine geçilmelidir (P3; P6). Esnek çalışma ile verimlilik artırılmazsa firmanın küresel rekabet gücü zayıflayacak ve sürekliliği tehdit altına girecektir (P8; P11; P20). Firmaların varlıklarını koruyabilmeleri için ülkelerin esnek istihdam modeline geçmeleri zorunludur.

Anlatının ilk 2 aşaması olan teknolojik ilerleme ve küresel rekabet temaları, tarihsel koşulların değişimi ile ortaya çıkan verimlilik baskısının, esnek istihdam modelini tercih olmaktan çıkarıp zorunluluk haline dönüştürdüğü görüşü üzerine kurgulanmıştır. Esneklik teorilerinin (Vallas, 1999, s. 70; Harvey, 2019, s. 177) ve SÇD'nin (Jessop, 2000a, s. 174; 2003, s. 38) savunduğu bu görüş firmaları ve ülke ekonomilerini tamam ya da devam ikilemiyle karşı karşıya bıraktığı (P20) tezini işlemektedir.

Anlatıda 3. Tema: Esnek istihdam anlatısının yerel bağlamsal boyutu ise işsizliği (P2; P6; P8; P10; P12; P15; P16) ve kayıt dışı çalışmayı azaltıcı (P16; P17) etkisi üzerinedir. İşsizlik sorunu ABD'de esnek istihdam ile çözülmüş, İskandinav ülkelerinde ise katı işgücü piyasaları nedeniyle patlamıştır. Finlandiya bu durumdan işten çıkarmaları kolaylaştıran ve çıkarma tazminatlarını azaltan uygulamalarla çalışma hayatını esnekleştirerek kurtulabilmiştir. Böylelikle firmaların kapanıp işsizliğe toplu katkı yapmak yerine, daha az sayıda işten çıkarma ile varlıklarını sürdürebilmelerine imkân tanımıştır (P8). Anlatının bu kısmı esnek istihdamın hem firma kapanmalarını engellediği hem de işsizliği ve kayıt dışı çalışmayı azalttığı vurgusu üzerine inşa edilmiştir.

Raporlardaki anlatıda esnek istihdam özetle; ABD ekonomisi örneğinde olduğu gibi bir üstünlük olarak değerlendirilmekte (P6) teknolojik dönüşüm ve küresel rekabetin talep ettiği nitelikli personelin etkin çalıştırılması için gereklilik olarak görülmektedir (P18; P24). Tüketim kültürünün dönüşmesiyle artan özelleştirilmiş ürün talebini karşılayacak küçük firmaların daha esnek örgütlenmesi ve esnek üretim

yapabilmesi için çoklu uzmanlaşmış personelin esnek biçimde çalıştırılabilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (P6; P18; P21; P23; P24; Vallas, 1999, s. 72-73). Sonuç olarak anlatının, firmaların hatta ülke ekonomilerinin ayakta kalabilmeleri için daha rekabetçi olmaları ve bunun için de esnek istihdam modelini benimsemeleri gerektiğine insanları inandırmak (Fairclough, 2003, s. 9) üzerine kurgulandığı söylenebilir.

Esneklik Söylemi ile Türler ve Stiller Arasında Kurulan Diyalektik İlişki

Bağlamsallaştırmada ikinci aşama söylemin türler ve stiller ile diyalektik ilişkisini kurmaktır. Esnek istihdam için tür kavramı, uzaktan ya da birkaç işte uzmanlaşma gibi yeni çalışma yollarını, tarz kavramı ise bu yeni çalışma biçimlerinin var ettiği yeni kimlikleri ifade etmektedir (Fairclough, 2005, s. 28). Türler ve tarzlar bir çerçevlendirme stratejisi olarak sosyal dinamiklerin yol açtığı iş yapma mücadelesinin doğal değişme süreçleri ile söylemleri ilişkilendirmez (Fairclough, 2013, s. 181-182). Teknolojideki ilerleme (P23; P24) ve üretimin özelleştirilmesi (P21;) iş ve örgüt tasarımlarını değiştirmekte (P21; P22) uzaktan, kısmi ya da geçici çalışma yollarını mümkün kılmaktadır (P4; P13). Bu yeni durum işgücünde aranan nitelikleri değiştirmekte (P2; P6; P18; P19; P23; P24), tam otomasyon sistemleriyle sürdürülen operasyonları yürütebilecek farklı uzmanlıklara sahip nitelikli işgücüne olan ihtiyacı giderek artırmaktadır (P22; P23; P24). Esneklik söylemleri bu yeni durumla ortaya çıkan türlerdeki (çalışma yolları) ve tarzlardaki (çalışan kimliği) değişimi resmetme ve telkin etme üzerine kurgulanır (Fairclough, 2005, s. 27). Böylelikle çalışma hayatı ve çalışan kimliği yeniden tanımlanır.

Geleneksel çalışma düzeninde çalışanın sadakati, bağlılığı ve gelecek için fedakârlığı esastı (Sennet, 2020, s. 10-11) ve çalışanlar kendilerini işyeri ile tanımlamakta ve varlıklarını yaptıkları işle göstermekteydi (Man, 2015, s. 88; Erbuğ, 2021, s. 26). Uzaktan (P4) veya kısmi ya da geçici süreli (P13) çalışma ile ortaya çıkan işgüvencesizliği, evden çalışma ve farklı işlerde çalışma toplumsal kimlik ve ilişkileri değiştirmeye başladı (Erbuğ, 2021, s. 26). Zamansal ve mekânsal anlamda parçalanmış, çoklu iş ve çoklu işyeri temeline dayalı esnek çalışma düzeninde karşılıklı sadakat ve bağlılığı var etmek ya da sürdürmek imkânsız hale geldi (Sennet, 2020, s. 10-11). Yeni esnek durumun çalışan açısından tek başına hoşnutsuz bir durum oluşturmadığı hatta bazı avantajları olabileceği öne sürüldü (Harvey, 2019, s. 174).

İşyeri, meslek ve iş ile çalışan arasında güven, sadakat ve bağlılığı zayıflatan esnek çalışma (Sennet, 2020, s. 23-24) ailesine, sosyal çevresine ve kendine daha fazla vakit ayırabilen, zamanı kendi kontrol edebilen ve istediği mekândan iş yapabilen (Erbuğ, 2021, s. 28) bir kimlik oluşturdu. Kendi kararlarını kendi alan, çalışma hayatındaki istikrarın yok edilmesiyle ortaya çıkan belirsizlik ve risklerle mücadele etmekten memnun (Sennet, 2020, s. 28-29) bu kimlik aynı zamanda bir yerlere takılıp kalmama, kendi

isteğiyle işi bırakma ve kaçma özellikleriyle tanımlandı. Risk almayı olumlayan ve hareketsizliği başarısızlık olarak gören bu kimlik için sonuçlarından çok ayrılma eyleminin kendisi önemli hale geldi (Sennet, 2020, s. 98). Sonuç olarak raporlarda esnek istihdamın yeni çalışma biçimleri ve yeni çalışan kimlikleri ile ilişkilendirilerek doğallaştırıldığı söylenebilir.

Esneklik Söylemi ile Sosyal Hayatın Diğer Unsurları Arasındaki Diyalektik İlişkiler

Bağlamsallaştırmada üçüncü aşama söylemin sosyal hayatın eğitim ve kültür gibi alanlarıyla ilişkisini kurmaktır. Neoliberalizm ulus devletlerin yetkilerini yukarıya doğru ulus ötesi kuruluşlara, aşağıya doğru iş, meslek ve sivil toplum örgütlerine, yanlara doğru eğitim ve kültür yapılarına dağıtan bir strateji izlemektedir. Eğitim ve kültür alanında girişim, kendine güven, bireysel tercih, moda, farklılık gibi kavramlar (Fairclough, 2005, s. 25; Harvey, 2019, s. 180), iş dünyasında takım çalışması, yönetim, esneklik gibi kavramlar ön plana çıkarılmaktadır (Fairclough, 2002, s. 164). Ekonomik alan kalite ve rekabetçilik gibi (Fairclough, 2005, s. 30) kavramlarla eğitim ve politika gibi diğer alanları kolonize etmekte ve birlikte yeniden yapılandırılmaktadır (Fairclough, 2002, s. 163).

Ekonomiler için işgücünün eğitimi (P18) gelecekteki ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olmalıdır (P19). Bu nedenle okul sonrası eğitim ve hayat boyu eğitim kavramları öne çıkarılmalı (P19), mevcut işgücüne yeni yetkinlikler kazandıracak uzun vadeli eğitim programları oluşturulmalıdır (P24). İş gücünün yeniden eğitime tabi tutularak dijital teknolojilere hazır hale getirilmesi, özellikle makine-makine ve makine-insan operasyonlarını yürütecek ve farklı fonksiyonlarda çalışabilecek şekilde eğitilmesi işgücünün daha esnek olmasını sağlayacaktır (P23). Görüldüğü üzere, mevcut işgücünden sürekli olarak kendini geliştirmesi ve ihtiyaçlara uygun nitelikleri kazanması beklenmektedir. Bu şekilde farklı uzmanlıklar elde ederek esnek çalışmaya uygun hale gelmesi istenmektedir. Zamanın ve mekânın kuralsızlaştırıldığı böyle bir düzende işgören her gün kendini kanıtlamak zorundadır ve aksi takdirde her an tazminatı verilip kapı dışarı edilebileceğinin farkındadır (Sennet, 2020, s. 94-95). Sonuç olarak raporlarda bilginin sürekli yenilediği vurgusu üzerinden eğitim ve istihdam arasında karşılıklı bir ilişki kurulmakta, yeni bilginin dinamik üretimine her iki alanda da esneklik sağlanarak cevap verilebileceği öne sürülmektedir.

Raporların analiz bulguları baskı grubu olarak TÜSİAD'ın esnek istihdamla ilgili beklenti ve taleplerinin zaman içerisinde yumuşamış olsa da öz açısından tutarlılık taşıdığını göstermektedir. 1999 raporunda esnek istihdama geçiş konusunda güçlü ve net bir vurgu sözkonusudur. 2004 ve 2006 raporu daha çok güvenceli esnekliğe ve devletin düzenleyici rolüne yönelik beklentileri öne çıkarmaktadır. 2017 raporu devletin eğitimi esnek uzmanlaşma temelinde yeniden regüle etmesi gerekliliğine odaklanır. İçerik ve vurgulardaki bu değişim küresel gelişmelerle paralel olarak istihdam biçimlerindeki farklı alternatiflerin

takip edildiğini ve öneri olarak sunulduğunu gösterir. Ancak sermaye gruplarının katı işgücü piyasasını esnekleştirme beklentilerinin ve bunun için öne sürdükleri rekabet, teknoloji, verimlilik, işgücü nitelikleri gibi gerekçelerin bütün raporlarda birbiriyle tutarlılık sergilediği söylenebilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Tartışma

Raporların çözümlenmesiyle elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere TÜSİAD'ın söylemlerinin esnek istihdamın yerel düzeyde bağlamsallaştırılmasını amaçlayan bir strateji (Fairclough, 2005, s. 28) doğrultusunda kurgulandığı görülmektedir. Rekabet, teknoloji, işsizlik ve kayıt dışı çalışma gibi gerekçeler toplumsal kesimlerin ikna edilmesi amacıyla kullanılmakta (Fairclough, 2003, s. 9), Türkiye'de işsizlik ve kayıt dışı çalışmaya belirgin bir olumlu etkisinin görülmemesine (Güler, 2015, s. 184; Ulukan, 2020, s. 4) rağmen başka ülkeler örnek gösterilerek kendi toplumsal koşullarından kopararak bağlamsallaştırılmaya çalışılmaktadır (Fairclough, 2013, s. 181). İlk raporlardaki esnek istihdama geçişle ilgili güçlü ve net vurgular sonraki raporlarda yerini güvenceli esneklik gibi daha yumuşak bir söyleme bırakmış ve esnek uzmanlaşmanın eğitim üzerinden sağlanması önerilmiştir. Ancak esnek istihdam beklentisindeki yumuşama işgücünün esnek kullanımına dair temel beklentide bir değişikliğe işaret etmemektedir. Rekabet, teknoloji, verimlilik, işgücü maliyetleri, işgücü nitelikleri gibi temel gerekçeler bütün raporlarda ortak bir biçimde kullanılmaktadır. Bu gerekçelerin belirli firma, endüstri, çalışan kesimi ve işverene faydası vurgulanmakta ancak geniş kesimler ihmal edilerek potansiyel olumsuz etkileri görmezden gelinmektedir (Vallas, 1999, s. 74; Bal ve Izak, 2021, s. 45-46).

Harvey'in de (2019, s. 174) belirttiği gibi esnek istihdam, süratle işe alınabilen ve işler bozulduğunda yine süratle ve masrafsız işten çıkarılabilen işgücüne dayanır. TÜSİAD'ın raporlarında bağlamsallaştırılmaya çalışılan bu istihdam biçimi işgörenin iş güvencesi ve kıdem tazminatının olmadığı, çoklu uzmanlık adı altında birçok işte ve işyerinde çalıştırıldığı, özel istihdam büroları aracılığıyla yedeklendiği bir sistemdir (Güler, 2015, s. 156-159-181-182; Ulukan, 2020, s. 4). Raporlarda bu sisteme niçin ihtiyaç olduğu ile ilgili gerekçelere odaklanıldığı ancak potansiyel olumsuz etkilerin (Man, 2015, s. 88; Bal ve Izak, 2021, s. 38) göz ardı ya da ihmal edildiği tespit edilmiştir. İşverenin işgörene karşı bütün sorumluluklarından kurtulduğu aktif işgücü piyasası söylemiyle makyajlanıp meşrulaştırılmaya çalışılan bu sistem Fairclough'un (2005, s. 31-32) ifadesiyle sözde ortak değerlere dayalı ancak derin eşitsiz bir yapı üretmektedir. Diğer taraftan bu istihdam ya da çalışma biçimi Sennet'in (2020, s. 31-32) vurguladığı gibi insanların duygu ve davranışlarını esnekleştirerek güven, sadakat ve bağlılıklarını aşındırmak, kişiliği ile hikâyesinin sürekliliği arasında çatışma yaratarak mekânsal ve zamansal açıdan kimliği parçalı hale getirme

riski barındırmaktadır. Ancak raporlarda bu potansiyel riske hemen hemen hiçbir şekilde değinilmediği görülmektedir.

Sonuç

Dünya ekonomisi, emeğin geleceğinin garanti altında olduğu KURD sisteminin dayandığı Keynesyen ekonomide Altın Çağı'nı yaşamış ve Refah Devleti uygulamalarıyla talep yönlü makroekonomi politikalara ulus devletin bütün vatandaşlarının ulaşabilmesine fırsat vermişti. İstihdam politikalarına öncelik veren, emek haklarını garanti altına alan, sermaye-emek uzlaşısını sağlayan ve toplumsal barışı tesis eden KURD sisteminin Altın Çağı, Petrol Krizleri ile birlikte sona erdi. KURD sisteminin güvence altına aldığı ve katılaştırdığı vatandaş odaklı yapıların yerine, hayatın her alanına yayılan bireysel fayda odaklı, esnek yapıları ve kurumsal düzenlemeleri destekleyen SÇD sistemi geçti. Bu sürecin sonunda emek, tıpkı piyasa işlemleri, üretim sistemleri ve makineler gibi esnek istihdam politikalarının bir unsuru haline getirildi. Piyasanın değiş-tokuş sürecine, KURD sistemindeki kazanımlarını kaybeden emek, devletin siyasetlesmesinin bağlı olarak teknokratlaşması sürecinde hak temelli politikalarındaki etkinliğini de yitirdi. İşçi vasfını kaybedip müşteri gibi görülmeye başlayan emek, rekabetin bir unsuruna dönüşürken ücretler gelir olmaktan uzaklaştı ve birer maliyet unsuruna dönüştü. Ücretler maliyet olarak görülmeye başlanınca, makroekonomi politikalarının maliyetleri de emek tarafından üstlenildi. Böylece yeni bir düzen tesis edilirken, emek hem çalışma hayatından hem de kendi toplumsal koşullarından uzaklaştırıldı. Bu yapılanmayı destekleyecek söylem içerisinde küresel rekabet ve teknolojik gelişmeler öne çıkartılırken, emek kesiminin esnek istihdam politikalarına rıza göstermesi baskı gruplarının özellikle de sermayenin desteği ile sağlandı. KURD sisteminden SÇD'ye doğru dönüşümle birlikte esnek istihdam uygulamaları dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kendisine uygulama alanı buldu. Türkiye dışı açık ekonomik yapılanma içerisine girdiği 24 Ocak 1980 kararları ile bir yönüyle bu sürece dahil olurken, esnek istihdam politikaları 2001 yılında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte kurumsal bir düzen içerisinde tesis edildi.

Bu çalışma dünya ekonomisine eklemlenmeyi içeren her iki sürecin temel destekleyicilerinden TÜSİAD'ın yeni sistemin bağlamsallaştırılmasında oynadığı rolü ortaya koymaktadır. Analiz edilen TÜSİAD raporlarında teknolojik gelişme, verimlilik, küresel rekabet, üretimin özelleşmesi, işsizlik, kayıt dışı çalışma gibi gerekçelerle esnek istihdam doğal bir süreç olarak yansıtılmaktadır. Esnek çalışmanın işsizlik ve kayıt dışı çalışmada olumlu etkisi gösterilememesine rağmen gelişmiş ülke örnekleri verilerek istihdam artışı ve ekonomik gelişme sağlanacağı iddiasıyla toplumsal rıza sağlanmaya çalışılmaktadır. Yeni çalışma biçimleri ve çalışan kimlikleri doğal bir sonuç olarak sunulmakta, eğitim sisteminin ve çalışan

eğitiminin bu yeni işleyişe göre düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak esnek istihdam modelinin işsizlik, ücret, iş güvencesi, gelecek kaygısı, çalışan kimliği gibi unsurlar üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri bilinçli bir şekilde görmezden gelinmekte ve dikkatlerden kaçırılmak istenmektedir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırmacılar makaleye ortak olarak katkıda bulunduğunu bildirmiştir. Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Andrews, D. M. (1994). Capital mobility and state autonomy: Toward a structural theory of international monetary relations. *International Studies Quarterly*, 38(2), 193-218.
- Arrighi, G. (1990). The three hegemonies of capitalism. *Review (Fernand Braudel Center)*, 13(3), 365-408.
- Bal, P.M., & Izhak, M. (2021). Paradigms of flexibility: A systematic review of research on workplace flexibility. *European Management Review*, 18, 37-50
- Bayramoğlu, S. (2010). *Yönetişim zihniyeti Türkiye'de üst kurullar ve siyasal iktidarın dönüşümü*. İstanbul: İletişim.
- Bertsou, E., & Caramani, D. (2022). People haven't had enough of experts: Technocratic attitudes among citizens in nine European democracies. *American Journal of Political Science*, 66(1), 5-23.
- Bhagwati, J. N. (2009). Küreselleşme ve Uygun Yönetişim. (Çev: F. İsmihan). F. Şenses (Ed), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde, (s. 573-615), İstanbul: İletişim.
- Bickerton, C., & Accetti, C. I. (2017). Populism and technocracy: Opposites or complements? *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 20(2), 186-206.
- Boyer, R. (2013). The present crisis: A trump for a renewed political economy. *Review of Political Economy*, 25(1), 1-38.
- Centeno, M. A. (1993). The new leviathan: The dynamics and limits of technocracy. *Theory and Society*, 22(3), 307-335.
- Castells, M. (2010). *The information age: Economy, society and culture*. V.1 (The rise of the network society). Wiley-Blackwell.
- Centeno, M. A., & Cohen, J. N. (2010). *Global capitalism: A sociological perspective*. Polity Press.
- Cerny, P. G. (1997). Paradoxes of the competition state: The dynamics of political globalization. *Government and Opposition*, 32(2), 251-274.
- Chang, H.J. (2009). Merdiveni Tekmelemek: Tarihi Bir Perspektif İçinde "İyi Politikalar" ve "İyi Kurumlar". (Çev: N. D. Güngör). F. Şenses (Ed). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde (s. 89-122), İstanbul: İletişim.

- Christensen, J., & Mandelkern, R. (2022). The technocratic tendencies of economists in government bureaucracy. *Governance*, 35(1), 233-257.
- Chwieroth, J. (2007). Neoliberal economists and capital account liberalization in emerging markets. *International Organization*, 61(2), 443-463.
- Emini, F. T. (2013). Sivil toplum kuruluşlarının politika belirleme sürecindeki rolü: TÜSİAD örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 43-56.
- Erbuğ, E. (2021). Özel alanda erkekliğin yeniden inşasını anlamak: Home office çalışan erkekler. *Moment Dergi*, 8(1), 25-46.
- Ercan, A., & Ercan, B. (2015). Türkiye'de ekonomik elit davranışları ve bir ekonomik seçkinler örgütü olarak TÜSİAD. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 397-406.
- Evans, P. (1997). The eclipse of the state? Reflections on stateness in an era of globalization. *World Politics*, 50(1), 62-87.
- Fairclough, N. (1999). Global capitalism and critical awareness of language. *Language Awareness*, 8(2), 71-83
- Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. R. Wodak ve M. Meyer (Ed). *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (s. 121-138). Sage.
- Fairclough, N. (2002). Language in new capitalism. *Discourse and Society*, 13(2), 163-166.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Fairclough, N. (2005). Neoliberalism: A discourse analytical perspective. *Polifonia*, 10, 21-52.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887-917.
- Flick, U. (2009). *An introduction to qualitative research*. 4th Edition. London: Sage.
- Freeman, J. R. (2002). Competing commitments: Technocracy and democracy in the design of monetary institutions. *International Organization*, 56(4), 889-910.
- Garrett, G., & Lange, P. (1995). Internationalization, institutions and political change. *International Organization*, 49(4), 627-655.
- Gölbaşı, S. (2015). Türk iş sisteminin piyasa temelli kurumsal dönüşümünü olanaklı kılan koşullar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 225-246.
- Güler, M.A. (2015). Ulusal istihdam stratejisi bağlamında Türkiye'de güvencesiz çalışma. *Çalışma ve Toplum*, 3, 155-190.

- Güzelsarı, S., & Aydın, S. (2010). Türkiye'de büyük burjuvazinin örgütlü yükselişi: Siyasal ve yönetsel süreçlerin biçimlenmesinde TÜSİAD. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20), 43-68.
- Habermas, J. (2015). *The lure of technocracy*. (Çev: C. Cronin), Polity Press.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin durumu: Kültürel değişimin kökenleri*. (Çev: S. Savran), İstanbul: Metis.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi*. (Çev: A. Onocak), İstanbul: Sel.
- Huber, E., & Stephens, J. D. (2013). Küresel kapitalizmde devletin ekonomik ve sosyal politikası. (Çev: O. Sevimli ve S. Torlak). T. Janoski, R. Alford, A. Hicks ve M. A. Schwartz (Ed). *Siyaset Sosyolojisi* içinde (s. 791-819), Phoenix.
- Jessop, B. (1994). The transition to Post-Fordism and the Schumpeterian workfare state. R. Burrows ve B. Loader (Ed). *Towards a Post-Fordist Welfare State* içinde (s. 13-37), Routledge.
- Jessop, B. (1996). Post-Fordism and the state. B. Greve (Ed). *Comparative Welfare Systems* içinde (s. 165-184), MacMillan.
- Jessop, B. (1997). Capitalism and its future: Remarks on regulation, government and governance. *Review of International Political Economy*, 4(3), 561-581.
- Jessop, B. (2000a). From the KWNS to the SWPR. G. Levis, S. Gewirtz ve J. Clarke (Ed). *Rethinking Social Policy* içinde, (s. 171-184). Sage.
- Jessop, B. (2000b). Globalisation, entrepreneurial cities and the social economy. P. Hamel, M. Lustiger-Thaler ve M. Mayer (Ed). *Urban Moments in a Globalising World* içinde (s. 81-100), Routledge.
- Jessop, B. (2003). Changes in welfare regimes and the search for flexibility and employability. H. Overbeek (Ed). *The Political Economy of European Employment. European Integration and the Transnationalization of the (Un)Employment Question* içinde (s. 29-50), Routledge.
- Jessop, B. (2005). Hegemony, Post-Fordizm ve küreselleşme ekseninde kapitalist devlet. (Düz: B. Yayar ve A. Özkazanç), İstanbul: İletişim.
- Jessop, B. (2013). Hollowing out the nation state and multi-level governance, P. Kennett (Ed). *A Handbook Of Comparative Social Policy* içinde (s. 11-26), Edward Elgar.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2014). Küreselleşme: Yeni olan ne? Olmayan ne? (Ve ne olmuş yani). (Çev: M. C. Çelebi). D. Held ve A. McGrew (Ed). *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (s. 97-106), Ankara: Phoenix.
- Keyder, Ç. (2009). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim.
- Kiely, R. (2107). From authoritarian liberalism to economic technocracy: Neoliberalism, politics and democratization. *Critical Sociology*, 43(4-5), 725-745.
- Koyuncu, B. (2006). Küreselleşme ve Türk işadamları derneği: TÜSİAD örneği. *Uluslararası ilişkiler*, 3(9), 125-149.

- Kuzgun, İ. (2004). Türkiye’de esnek istihdam biçimlerinin düzenlenmesi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 17-31.
- Lall, S. (2009). Sanayileşme stratejisini yeniden düşünmek: Küreselleşme çağında devletin rolü. (Çev: T. Koldaş). F. Şenses (Ed). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde (s. 459-508), İstanbul: İletişim.
- Man, F. (2015). Bir hiper esnek istihdam türü olarak sıfır süreli sözleşme: Akışkanlardan gazlara geçiş mi? *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 86-101.
- Meyer, J. W., Boli, J., Thomas, G. M., & Ramirez, F. O. (1997). World society and the nation state. *American Journal of Sociology*, 103(1), 144-181.
- Öniş, Z., & Şenses, F. (2009). Post-Washington Mutabakatı’nı yeniden düşünmek. F. Şenses (Ed). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde (s.347-385), İstanbul: İletişim.
- Özdemir, A. M., Aykut, E., Sune, E., & Uğurlu, G. (2015). *Türk dış politikasının ekonomi politiği: Büyük sorulara küçük yanıtlar*. İstanbul: İmge.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice*. 4th Edition. London: Sage.
- Phelan, S. (2014). Neoliberal discourse: Theory, history and trajectories. *Neoliberalism, Media and the Political* içinde (s. 34-55). MacMillan.
- Polanyi, K. (2006). *Büyük dönüşüm çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. (Çev: A. Buğra). İstanbul: İletişim.
- Putnam, R. D. (1977). Elite transformation in advanced industrial societies: An emprical assessment of the theory of technocracy. *Comparative Political Studies*, 10(3), 383-412.
- Sanchez-Cuenca, I. (2017). From a deficit of democracy to a technocratic order: The postcrisis debate on Europe. *Annual Review of Political Science*, 20, 351-369.
- Sennet, R. (2020). *Karakter aşınması: Yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri*. (Çev: B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı.
- Simmons, B. A., Dobbin, F., & Garrett, G. (2006). Introduction: The international diffusion of liberalism. *International Organization*, 60(4), 781-810.
- Simone, P., & Guillen, M. F. (2005). Globalization pressures and the state: The worldwide spread of central bank independence. *American Journal of Sociology*, 110(6), 1764-1802.
- Slobodian, Q. (2020). *Küreselciler: İmparatorluğun sonu ve neoliberalizmin doğuşu*. (Çev: A. F. Yıldırım), İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Sönmez, Ü. (2011). *Piyasanın idaresi, neoliberalizm ve bağımsız düzenleyici kurumların anatomisi*. İstanbul: İletişim.

- Stiglitz, J. E. (2009). Küreselleşen dünyada kalkınma politikaları. (Çev: E. Ö. Kan). F. Şenses (Ed). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde (s. 281-306), İstanbul: İletişim.
- TÜSİAD (1999, Ocak). *Türkiye'nin fırsat penceresi: Demografik dönüşüm ve izdüşümleri*. (Yayın No: TÜSİAD-T/99.1.251). İstanbul.
- TÜSİAD (2004, Aralık). *Türkiye'de işgücü piyasasının kurumsal yapısı ve işsizlik*. (Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/381). İstanbul.
- TÜSİAD (2006, Aralık). *Kayıt dışı ekonomi ve sürdürülebilir büyüme: AB yolunda değerlendirme ve çözüm önerileri*. (Yayın No: TÜSİAD-T/2007-01/428). İstanbul.
- TÜSİAD (2017, Aralık). *Türkiye'nin sanayide dijital dönüşüm yetkinliği*. (Yayın No: TÜSİAD-T/2017-12/589). İstanbul.
- TÜSİAD (2021a). *Hakkında*. <https://tusiad.org/tr/tusiad/hakkında> (Erişim tarihi: 28.01.2021).
- TÜSİAD (2021b). *45.yıl*. <http://tusiad.org/45-yil/> (Erişim tarihi: 28.01.2021).
- Ulukan, U. (2020). Esnek istihdam ve genç işsizliği: İşsizlik göstergeleri üzerinden bir tartışma. *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1), 1-19.
- Vallas, S. (1999). Rethinking Post-Fordism: The meaning of workplace flexibility. *Sociological Theory*, 17(1), 68-101.
- Wagenberge, E. V. (2009). Washington Mutabakatı'ndan Washington sonrası mutabakata: Kalkınma yanılısamaları. (Çev: E. Karaçimen). F. Şenses (Ed). *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma Seçme Yazılar* içinde (s. 307-345), İstanbul: İletişim.
- Wallerstein, I. (2005). *Dünya sistemleri analizi: Bir giriş*. (Çev: E. Abadoğlu ve N. Ersoy), Aram.
- Yin, R.K. (2016). *Qualitative research from start to finish*. 2nd Edition. Guilford Press.